

том зненавидження гетьманської політики<sup>94</sup>. Про селянство годі й згадувати. Відразу після Водохреща 1919 року, як тільки українські частини виступили з м. Полтави на антибільшовицький фронт (проходив неподалік станції Свинківка), селяни навколишніх населених пунктів Диканьки, Будищ й інших під впливом більшовицької агітації увірвалися до м. Полтави.

Полкам 2-ї Республіканської Запорізької дивізії, що знаходилися на фронті під фактичним управлінням М. Крата, довелося стримувати натиск і більшовицьких військ, і селян-бунтівників, забезпечуючи виїзд із м. Полтави до містечка Кобеляки штабу армій Лівобережного фронту на чолі з отаманом П. Болбочаном. У ці ж дні командир 3-го Гайдамацького полку, отаман О. Волох (полк прибув до м. Полтави з антибільшовицького фронту на Дону) вибудовував плани арешту й усунення від влади отамана П. Болбочана<sup>95</sup>.

Такою не в героїчному, а соціальному вимірі постає м. Полтава і Полтавщина 1918 р. в спогадах старшини М. Крата. Реальні події та явища, описані сухою мовою військовика, роблять його мемуари цінним джерелом інформації про м. Полтаву 1918 р., доповнюючи для нащадків загальну картину подій Української революції 1917–1923 на Полтавщині.

## 1.8. БОГДАН ГАВРИЛИШИН: МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ ДІАСПОРОЮ ТА СУЧАСНОЮ УКРАЇНОЮ

У різні періоди історії завжди є люди, які увиразнюються на тлі епохи розумом, мудрістю, талантом, впливом та наслідками своєї діяльності. Саме до таких належить і Богдан Гаврилишин (1926–2016) — український, канадський, швейцарський економіст, громадський діяч, меценат, член Римського клубу, іноземний член НАН України, президент Фонду Богдана Гаврилишина, громадянин Канади<sup>96</sup>.

Інтелектуальні здобутки Богдана Дмитровича вивчали науковці М. Голянич<sup>97</sup>, О. Геращенко<sup>98</sup>; його біографію описували Т. Гаврилишин і В. Гаврилишин<sup>99</sup>, В. Пуаєттон<sup>100</sup>.

Спробуємо дослідити, як представник української діаспори в Канаді та діаспорі Богдан Гаврилишин зумів інкорпороватися до українського суспільства та держави в період відновлення її державності.

Народившись у с. Коропець на Тернопільщині, ще тоді, як і вся Галичина, знаходилася в складі Польської держави II Речі Посполитої, він зробив надзвичайно цікаву і нетипову кар'єру, що вирізняє його біографію серед тисяч інших українських емігрантів. Калейдоскоп його зустрічей, знайомств та дружніх відносин вражає: митрополит Андрей Шептицький, американський політолог Збігнєв Бжежинський, прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер, прем'єр-міністр Італії і президент Єврокомісії Романо Проді, прем'єр-міністр Індії Індіра Ганді, генсек СРСР Михайло Горбачов, американський фінансист Джордж Сорос, президенти України Леонід Кравчук, Леонід Кучма, Віктор Ющенко, Президент НАН України

<sup>96</sup> Віднянський С. Гаврилишин Богдан / Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник : в 6 вип. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. Вип. 5. С. 88–89.

<sup>97</sup> Голянич М. Футурологія. Філософія майбуття. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. С. 472–474.

<sup>98</sup> Геращенко О. Економіка XXI: країни, підприємства, людини. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Фоліо, 2019. С. 116–120.

<sup>99</sup> Гаврилишин Т. Ю., Гаврилишин В. П. Коропець. Історія і спогади. Тернопіль : Воля, 2004. С. 208–214.

<sup>100</sup> Пуаєттон В. Невтомний мандрівник Богдан Гаврилишин / Пер. з фр. І. Відлер. Київ : Славутинч-Дельфін, 2015. 144 с.

<sup>94</sup> Крат М. Козацькому роду нема переводу. Бетезда; Мериленд : Computoprint Corp., 2010. С. 54.

<sup>95</sup> Там само. С. 56, 57.

Борис Патон, українські інтелектуали Іван Дзюба, Мирослав Попович, глава УГКЦ Любомир Гузар та інші. І це далеко не повний перелік особистостей, з якими його зводила доля та неймовірна життєва енергія і цікавість до світу.

Богдан наймолодшим із чотирьох дітей в сім'ї Дмитра Гаврилишина, який поєднував селянську роботу та підприємницьку діяльність: вирощував хміль для броварні у Львові, а також спільно з партнером (єврейського походження) експортував свиней до Данії. Це теж певною мірою пояснює пізніше зацікавлення його молодшого сина економікою. Виходячи з відомої теорії про вплив дитинства на формування особи людини, відзначимо вплив тата Дмитра, який формував культ освіти у своїй сім'ї: «Мій батько воював у складі австрійської армії під час Першої світової війни й побував у Чехословаччині, Австрії та навіть у Північній Італії. Він помітив, що люди в тих країнах живуть набагато краще, і пов'язував це з вищим рівнем освіти, ніж той, який був у нас у Галичині (Західна Україна). Він прийшов до висновку, що має зробити все, щоб його діти мали змогу отримати найвищу можливу освіту»<sup>101</sup>.

До найважливіших подій, коли він проживав у ІІ Речі Посполитій, Богдан Гаврилишин зараховував два пластових таборування у Карпатах в Остодорі неподалік від р. Лімниця (це близько двох кілометрів ходу від села Підлюте, літньої резиденції митрополита Андрея Шептицького, голови Української католицької церкви та опікуна Пласту<sup>102</sup>).

Здобув освіту в Бучацькій, Чортківській та Дрогобицькій гімназіях, зрештою повністю завершивши курс навчання і здавши матуру тільки в таборах Ді-Пі у Німеччині. У цих таборах опинилося багато молоді, яка не встигла отримати повну середню освіту. Вони розуміли, що ті, хто мають достатньо знань, могли б закінчити середню освіту в тимчасових школах й згодом у країнах, де вони опиняться, зможуть одразу вступати до університетів, а не повторювати рік чи два у середній школі. «Підручників не було. В класі — лише дошка і крейда, а у нас — олівці й папір. Вчителі, однак, були хороші, а ще майже половину класу становили дітвчата. Навіть за таких обставин добре було знов повернутися до школи. Невдовзі організували гуртки українського Пласту і мені пощастило

вступити в якості старшого пластуна до куреня “Лісові Чорти”, членом якого залишаюсь і донині»<sup>103</sup>.

Із Німеччини він переїхав до Канади, де працював якийсь час лісорубом, вчив англійську та за невеликі кошти навчав цієї мови інших українців, які з ним працювали. Завершена гімназія та базовий рівень англійської дали йому можливість поступити в Торонтський університет, де він здобув ступінь магістра зі спеціальності «інженер-механік» (1954 р.).

1954–1960 обіймав різні посади з дослідництва, інженерної справи, менеджменту в Канаді. 1957 р. Богдана Гаврилишина завдяки його цілеспрямованим старанням (серед 44 кандидатів, які подали заявки із «Алкан-Канади», для поїздки в Женеvu було обрано трьох) направили від міжнародної корпорації ALKAN на річне навчання до женеvської школи менеджменту, яку тоді називали Центром навчання менеджменту (ЦНМ, пізніше — Міжнародний інститут менеджменту, МІМ–Женева)<sup>104</sup>. Тут він написав наукову роботу «Порівняння промислового розвитку США та СРСР» і загалом справив позитивне враження на директора центру доктора Генні, який у 1960 р. запросив Б. Гаврилишина працювати до Женеви в ЦНМ. Відтоді він із сім'єю мешкав у Швейцарії. У 1976 р. (радіше за наполяганням батька) здобув ступінь Ph. D. з економіки у Женеvському університеті.

Майже тридцять років життя Б. Гаврилишин присвятив Міжнародному інституту менеджменту МІМ–Женева. Обіймав посади директора з навчання (1960–1968), директора Інституту (1968–1986), почесного науковця (1986–1989). У Женеvі почав викладати дисципліни: «Управління виробництвом», «Соціологія економічного зростання», «Керівництво міжнародними операціями», «Світове бізнесове середовище», «Управління державами» тощо. Згодом «викладав креативність, шляхи її підвищення за допомогою різних метод, таких як біологічний аналіз, біоніка та креативність груп, синектика. Крім того, я викладав такі курси, як «Середовище міжнародного бізнесу», «Управління міжнародними операціями». Після отримання докторського ступеня з економіки перейшов до викладання політології і геополітики. Мої зацікавлення змінювалися від поліпшення ефективності окремих особистостей до ефективності груп,

<sup>101</sup> Гаврилишин Б. Залишаюсь українцем: спогади. Київ : Пульсари, 2011. С. 12.

<sup>102</sup> Там само. С. 16.

<sup>103</sup> Там само. С. 40.

<sup>104</sup> Там само. С. 82.

потім до цілих корпорацій, а пізніше — до управління чи радше керування країнами»<sup>105</sup>.

1979 у Римському клубі Богдан Гаврилишин виголосив доповідь «Дороговкази в майбутнє: До ефективних суспільств», на основі якої видав книгу англійською мовою з аналогічною назвою. Представив у своїй книжці комплекс показників ефективності суспільств, аналізуючи різні можливі шляхи до кращого майбутнього, окремо виділив прогностичний аспект, що допомагає визначити ймовірність здійснення запрограмованих змін, а в разі неможливості їхньої реалізації — передбачити найвірогідніші й найсприятливіші зміни<sup>106</sup>. На основі нової методології аналізу різних суспільств та зіставлення позитивних і негативних тенденцій передбачив «повний розпад Радянського Союзу як політичної реальності», що «частково було ініційовано декларацією про незалежність України»<sup>107</sup>.

Ще до виходу на пенсію (1986 р.) вирішив присвятити себе Україні, прагнучи використати для батьківщини свій досвід, напрацьовані зв'язки та бачення світових процесів.

Для України, обтяженої спадщиною від минулої радянської системи з урахуванням втрачених можливостей та зміни ейфорії в перші роки незалежності розчаруванням народу через некомпетентне керування державою, гіперінфляцію та інші негативні процеси в країні, Б. Гаврилишин визначав шлях до «нормальної держави» на наступні десятиріччя. Головною передумовою позитивних змін в економіці, політичній, соціальній і економічній сферах назвав «перехід до влади в усіх її гілках і на всіх рівнях нової справжньої еліти, яка була б професійнішою і патріотичною, готовою працювати для суспільства, а не тільки заради власних інтересів. [...] Нова еліта потребуватиме мобілізуючого бачення майбутньої України»<sup>108</sup>. Про формування такої справжньої еліти з молодого покоління українців «зі здоровою системою цінностей», які будуватимуть майбутню Україну, розмірковував Б. Гаврилишин у книжці «Залишаюся українцем», повідомляючи про мету свого спеціального Благодійного фонду для підготовки проєк-

тів і програм для нової генерації українців, щоб навчити їх працювати в командах, здатних виконувати провідну роль в українському суспільстві. Зовнішньою передумовою буде набуття членства в ЄС, якщо Україна «матиме ефективну демократію, дієву ринкову систему, забезпечені права людини і певний рівень економічного розвитку», а також характер взаємин ЄС і РФ та зміна внутрішньої еволюції Росії, яка не бажає, щоб Україна стала членом ЄС<sup>109</sup>.

Жити в гармонії зі своїми цінностями є важливим елементом економічної успішності на рівні конкретної людини та цілого суспільства. Швеція, Норвегія, Данія, Швейцарія поєднують свободу самовираження людини і високий ступінь піклування про кожного члена суспільства. Їхній приклад можливо і є тим дороговказом у майбутнє для інших країн, які сповідують інші цінності. Хтось вказує на ці країни як взірці для негайного загального наслідування. Проте, якщо цінності конкретного суспільства ще не такі, приклад вищеназваних країн можна сприймати як довгострокову мету, до якої стане можливим прийти лише тоді, коли довіра всередині суспільства, пріоритети його членів досягнуть відповідного рівня розвитку.

Б. Гаврилишин бачив у майбутньому перспективну всесвітню інтеграцію. Нації зберігатимуть свою культурну ідентичність, але в політичному й економічному планах вони будуть зближатися, а кордони між ними стиратимуться. У цьому новому світі доведеться шукати компроміси і думати про те, як досягти виграву всім, нехай навіть і ціною немаксимального економічного зростання. Цінності багатьох суспільств отримають виклик у вигляді нового глобального світу, в якому кожному знайдеться місце, але який вимагає відкритості та активності.

Україну дослідник називав «обтяженою спадщиною минулої радянської системи»; враховував втрачені можливості та зміну ейфорії в перші роки незалежності розчаруванням народу через некомпетентне керування державою та гіперінфляцію. Видтак визначав шлях до «нормальної держави» на наступні десятиріччя, присвятивши цьому окремий розділ в кінці третього видання книги «Дороговкази в майбутнє»<sup>110</sup>.

Тричі відвідував СРСР (1971, 1972 та 1988). Згодом згадував: «Під час перших двох подорожей до Києва я спостерігав, слухав, вивчав, зустрічався

<sup>105</sup> Гаврилишин Б. Залишаюся українцем: спогади. Київ : Пульсари, 2011. С. 100.

<sup>106</sup> Голянич М. Футурологія. Філософія майбуття. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. С. 472–473.

<sup>107</sup> Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє. 3-тє вид., допов. Київ : Пульсари, 2009. С. 118, 132, 214.

<sup>108</sup> Там само. С. 241.

<sup>109</sup> Там само. С. 242.

<sup>110</sup> Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє. 3-тє вид., допов. Київ : Пульсари, 2009. С. 242–245.

з людьми й налагоджував контакти. З третього візиту став більш активним. Мене запросили до інституту зі спеціальними програмами для вищих керівних кадрів уряду, включно з заступниками міністрів. Я прочитав лекцію викладацькому персоналу з 25 осіб на тему розроблення навчальних програм: визначення мети навчання, розроблення належного розкладу, добір методів викладання, що відповідає категоріям матеріалу, який вивчається, тобто знанням, налаштованістю і навичкам. Після лекції ректор того інституту сказав: “Ви, очевидно, володієте великими знаннями і досвідом викладання в багатьох країнах у сфері освіти адміністративних кадрів. Ми тут намагаємось викладати основи менеджменту людям, які працюють в установах, метою яких є не отримання прибутку, а складання бюджетів, структурування організації та управління людьми. Багато основних принципів і методів менеджменту такі самі, як і в сфері бізнесу. Чому б вам не стати на чолі інституту й вирішувати, що саме викладати, кому і як?” Це була дуже приваблива пропозиція. Будівля інституту була дуже гарна, простора та вигідно розташована, тож спокуса пристати на пропозицію була велика. Однак я цього не зробив, тому що не хотів опинитись у позиції підпорядкованості уряду. Повернувшись до Женеви, я підготував невеличку пропозицію стосовно створення Міжнародного інституту менеджменту в Києві. У цьому мені допоміг Г'ю Фолкнер, колишній міністр федерального уряду Канади, який рік працював у Міжнародному інституті менеджменту в Женеві як «директор на стажуванні». Ідея полягала у створенні інституту — спільного підприємства МІМ–Женева та Інституту економіки Академії наук України. Тоді президія НАН України могла затвердити рішення без звернення до Ради міністрів та отримання її дозволу на створення такого інституту»<sup>111</sup>. На пропозицію відкрити МІМ у Москві, Б. Гаврилишин наполіг, що тільки Київ, зрештою йому поступилися. 02.01.1990 почалася перша програма МВА і МІМ–Київ запрацював. Той факт, що все це вдалося реалізувати, став справжньою сенсацією. Навіть у газеті «Известия» тоді була опублікована стаття, в якій написали: «Якщо ви бажаєте навчитися чогось про управління бізнесом, вам необхідно їхати до Києва»<sup>112</sup>.

У листопаді 1989 р. Римський клуб запросив Джорджа Сороса прочитати лекцію про нові фінансові інструменти та світовий фінансовий ринок

на річній конференції в Ганновері у Німеччині, де Б. Гаврилишин з ним і познайомився. Це допомогло йому заітигувати відкрити свій благодійний фонд саме в Україні. Першим головою наглядової ради Фонду і став сам Б. Гаврилишин. Міжнародний фонд «Відродження» (МФВ — Україна) створено 1990 р. у Києві із залученням представників різних українських організацій: Юрій Щербак з організації «Зелений світ», Павло Мовчан з товариства «Просвіта», Борис Олійник з «Фонду культури». Вони стали співзасновниками й членами ради директорів МФВ. До наглядової ради також приєдналися: Іван Дзюба, Дмитро Павличко, Володимир Василенко, Валерій Мещеряков, Володимир Савельєв, Сергій Конев, Ігор Юхновський та Валентин Симоненко<sup>113</sup>. Міжнародний Фонд «Відродження» є однією з перших благодійних організацій, створених для сприяння розвитку відкритого та демократичного суспільства в Україні. Відтоді МФВ підтримує громадські ініціативи, мета яких збігається з цілями Фонду в усіх регіонах країни, закладаючи фундамент і створюючи умови для прогресивної трансформації суспільства. Міжнародний Фонд «Відродження» є частиною міжнародної мережі фондів мережі фондів Сороса. Ця мережа складається з національних і регіональних фондів у більш ніж тридцяти країнах світу, переважно в Центральній і Східній Європі, а також на території колишнього Радянського Союзу. Як недержавна організація перебуває під громадським контролем, МФВ визначає свою стратегію незалежно від державних структур та урядів іноземних держав-донорів. Пріоритети Фонду визначаються Правлінням та Програмними радами, до складу яких входять авторитетні громадські діячі українського суспільства, фахівці в тих областях, в яких Фонд здійснює свою діяльність: громадянське суспільство, освіта, культура, ЗМІ, державне управління, охорона здоров'я<sup>114</sup>.

У 1990 р. не існувало жодної установи для об'єктивного аналізу та пропозицій політики уряду й адміністрації, потреба в якій була очевидна. За рахунок фінансування від Дж. Сороса Б. Гаврилишин створив Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД), який діє і до сьогодні.

Про співпрацю з Л. Кравчуком написав: «Леонід Кравчук, який на той час був головою Верховної Ради, відвідав Світовий економічний форум у Давосі у січні 1991 р. Це було щорічне зібрання, яке тривало тиждень і на

<sup>111</sup> Гаврилишин Б. Залишаюсь українцем: спогади. Київ : Пульсари, 2011. С. 212.

<sup>112</sup> Там само. С. 214.

<sup>113</sup> Гаврилишин Б. Залишаюсь українцем: спогади. Київ : Пульсари, 2011. С. 217–218.

<sup>114</sup> Міжнародний фонд «Відродження». URL: <http://oneu.edu.ua/pages/viddili-i-sluzhbi/miznarod/fondi/fondi-15/>

яке у той час збиралися 1500 лідерів у сфері політики й бізнесу з усього світу для аналізу становища у світі та обговорення майбутніх напрямів розвитку. Як уже згадувалося, симпозіум був ініційований 1971 р. Міжнародним інститутом менеджменту в Женеві для святкування 25-ї річниці його заснування. Відвідавши симпозіум, Леонід Макарович приїхав до нас у Женеві на вечерю. Після вечері він відвів мене вбік і запитав, чи хочу я стати його радником. Я подумав хвилинку й відповів йому, що не вважаю, що це гарна думка. Він спитав – чи це через те, що я не хочу бути радником комуніста, що я боюся, що подумують люди? Я відповів, що це він може опинитись у хиткому становищі в очах керівників комуністичної партії, якщо людина, відома як націоналіст і патріот України, стане його радником. Натомість я запропонував створити групу радників, так звану Консультативно-дорадчу раду в складі відомих осіб з різних країн, які б надавали консультації Верховній Раді, де представлено різні політичні течії, а не тільки її голові. Леонід Макарович одразу погодився. Я склав документ з можливим колом обов'язків ради та принципами її роботи. Далі звернувся до людей, більшість з яких знав протягом багатьох років. Все це були люди з політичним досвідом у законодавчій та виконавчій гілках влади своїх країн і з міжнародним досвідом та репутацією»<sup>115</sup>. 12 березня 1991 р. Президія Верховної Ради ухвалила рішення про офіційне створення Консультативної ради. Вона пів-на-пів складалася з українців та іноземців. До її іноземних членів належали: Збігнев Бжезінський, радник Центру стратегічних та міжнародних досліджень, колишній радник президента з питань безпеки США, Раймонд Барр, колишній прем'єр-міністр Франції, Романо Проді, професор, колишній голова Ради міністрів Італії, Рой Романов, прем'єр провінції Саскачеван у Канаді, лорд Джеффри Гоу, член британської Палати лордів, колишній віце-прем'єр-міністр Великої Британії з закордонних справ та ін.

Пласт вагомо вплинув на формування особистості Богдана Гаврилишина. Через багато років він допомагав розвитку Пласту у вже набагато старшому віці. 2003 він став першим українцем вибраним світової скаутської фундації — Baden Powell Fellowship, що посприяло в майбутньому до входження Пласту до Світової Організації Скаутського Руху. Правда, тоді для цього Пласту довелося увійти в загальнонаціональну Національну Ор-

ганізацію Скаутів України (НОСУ), формально об'єднавшись з іншими скаутськими організаціями. У 2008 р. НОСУ звернулася з проханням про вступ до СОСР. Світовий Скаутський Комітет на своїй зустрічі 28.02–02.03.2008 дав позитивну рекомендацію. Цьому процесу Б. Гаврилишин активно сприяв. Очолив Крайову пластову раду (законодавчий орган Пласту), у 2006–2008 рр. він використовував свій набутий життєвий і професійний досвід, напрацьовані особисті контакти, створену ним навчальну інституцію МІМ–Київ задля покращення та розширення діяльності Пласту в Україні та його виходу на світовий рівень.

Свідченням його системного підходу до організації роботи стало заснування Фонду Розвитку Пласту, що дало можливість платити зарплатню постійним працівникам та фінансувати низку так потрібних для скаутської організації проєктів, зокрема проведення таборів, організації поїздок за кордон, покращення матеріальної бази тощо. Він вагомо допоміг трансформації Пласту з фактично регіональної західноукраїнської організації в набагато ширшу загальнонаціональну структуру.

Б. Гаврилишин мав впевненість, що без допомоги діаспори українська нація не мала би змоги добре розвиватися. Ще в дитинстві він хотів стати «достатньо авторитетною особистістю, щоб впливати на розвиток українського суспільства». Своє сильне почуття обов'язку перед Україною він пояснює так: «Може, тому, що я завжди відчував себе зобов'язаним перед своєю країною, яка бачила, як я народився, відкрила мої таланти, дала мені освіту, цінності і навіть цікавість пізнавати цей світ... Мій старший брат віддав життя за нашу країну. Він щиро вірив у незалежну Україну. Через це його було заслано і страчено в Сибіру. Завдяки цьому прикладу абсолютної пожертви я відчував себе зобов'язаним присвятити принаймні частину свого життя моїй рідній країні»<sup>116</sup>. Проте не всі українці з діаспори мріяли врятувати Україну, чи мали б для цього хоча б змогу: «Насправді, я майже єдиний подібний приклад серед всіх українців, які живуть за кордоном. Я зустрічав багато співвітчизників у Канаді. Багато з них хотіли докласти зусиль, щоб змінити Україну, але вони залишалися досить обмеженими в своїх амбіціях. Вони вважали, що могли впровадити канадську систему, яку вважали ефективною, в Україні. Але все не так просто»<sup>117</sup>.

<sup>116</sup> Пуаєттон В. Невтомний мандрівник Богдан Гаврилишин / Пер. з фр. І. Відлер. Київ : Славутич-Дельфін, 2015. С. 111–112.

<sup>117</sup> Там само. С. 112.

<sup>115</sup> Гаврилишин Б. Залишаюсь українцем: спогади. Київ : Пульсари, 2011. С. 221.

У 2010 р. заснував Благодійний Фонд Богдана Гаврилишина (який починався як Фонд Розвитку Пласту), місією якого є підготовка критичної маси молодих українців, які на власному досвіді вивчили як функціонують найкращі країни Європи, та зможуть утворити критичну масу людей, яка трансформує Україну. У 2017 р. (наступного року після смерті Б. Гаврилишина) фонд перезасновано (його трьома дітьми та дружиною) як Фонд Родини Богдана Гаврилишина<sup>118</sup>. Були продовжені всі основні попередні напрями роботи, зокрема і дві основні програми: «Молодь змінить Україну» та «Молодіжні делегати України до ООН». За час діяльності Фонду родини Богдана Гаврилишина та Фонду Богдана Гаврилишина сформувалася спільнота випускників програм, що налічує понад 1500 осіб. Окремо варто виділити «Проект #bh15» — проект із популяризації Декларації відповідальності людини, створеної Б. Гаврилишином 2014 р. Декларація складалась із 15 пунктів, покликана була формувати культуру персональної відповідальності в Україні та світі<sup>119</sup>.

Б. Гаврилишин належить до непересічних представників українського народу, який на практиці сприяв розбудові Української Держави та суспільства. Найкращим свідченням його ефективної діяльності є те, що започатковані ним справи та генеровані ідеї і далі продовжують жити, маючи свій потенціал для України і на сьогодні.

## РОЗДІЛ II

### УКРАЇНСЬКІ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ПРОЄКТИ ТА СВІТОВА ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА

<sup>118</sup> Місія // Фонд родини Богдана Гаврилишина. URL: <https://bhfamily.org/>

<sup>119</sup> Проекти Фонду // Фонд родини Богдана Гаврилишина. URL: <https://bhfamily.org/proekty/>